

CONȘTIINȚA PUBLICĂ OFICIALĂ DESPRE STATUTUL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ȘI UNGARIA ÎN EVUL MEDIU

Ioan-Aurel Pop

PE CÂND învățam, ca student, de la eruditul profesor Nicolae Edroiu, ce înseamnă izvorul pentru un istoric și, în particular, pentru acela care se ocupă de Transilvania medievală, am fost surprins de unele formulări din textele înțelegerilor dintre țărani răsculați și nobili, la 1437¹. Tulburător era mai întâi faptul că țărani semnau textul primului acord cu nobilii, confirmat la 6 iulie 1437, de Conventul benedictin al *Fericitei Fecioare Maria din Cluj-Mănăstur*, într-un fel nemaîntâlnit: *universitas regnicolarum Hungarorum et Valachorum huius partis Transsylvaniae*, ceea ce s-ar putea traduce prin *comunitatea (adunarea) locuitorilor unguri și români ai acestei părți transilvane*. Or *universitas*, în Evul Mediu transilvănean, înseamnă de obicei adunare a privilegiaților, a elitei, dar și stare, adică grup privilegiat sau comunitate politică recunoscută, alcătuitoare de stat, participantă la exercitarea puterii. *Universitas* sau *status* erau nobilii, sașii, secuii, cei care aveau să și constituie în același an, 1437, *fraterna unio*, adică *uniunea frățească* de la Căpâlna, confirmată periodic și devenită treptat, spre anul 1500, *unio trium nationum*, sau „uniunea celor trei națiuni”, baza organizării exclusiviste a Transilvaniei medievale târzii și moderne. Se poate oare ca, în urma victoriei de sub Dealul Bobârnei asupra armatei nobililor, țărani să fi tins să se considere pe sine stare ori grup deținător al puterii, alături de nobilime? Chiar și noțiunea de *regnicolari*, aplicată țăranilor, este insolită. Țăranii erau denumiți, de regulă, *rustici*, *populi*, iar cei din comitate aveau de-acum un termen consacrat, acela de *iobagiones*, exprimând situația lor de supunere în raport cu stăpânii. Numele de *regnicolae* exprimă un statut superior și arată aceeași dorință de înălțare, fiindcă sensul său nu este doar acela de literal, de locuitor al țării, ci mai ales acela de *cetățean*, de locuitor de drept, recunoscut și acceptat ca atare. La fel de neobișnuit era și faptul că nobilii acceptaseră sub aspect juridic acest statut de *universitas* al țăranimii, în fața unui for superior de adevărită, cum era Conventul din Cluj-Mănăstur. Firește, s-a văzut repede că această acceptare a fost de conjunctură, făcută sub presiune și de teamă. Dovadă în acest sens este cea de-a doua înțelegere dintre nobili și țărani, întărită tot la Cluj-Mănăstur, în 10 octombrie 1437, în urma unei bătălii nedecise, fiind mult

mai defavorabilă țăranilor, folosește termenul de *universitas* doar în sens de *totalitate* sau *grupare* și înlocuiește cuvântul *cetățeni* (*regnicolae*) cu *oameni* (*populi*), *țărani* (*rustici*), *oameni de condiție iobăgească* (*populi iobagionalis conditionis*). În fine, este de mirare și faptul că în textul primei înțelegeri se face distincția etnică între *cetățenii* unguri și români din părțile Transilvaniei. Ulterior am aflat că și în părțile noastre, ca și în restul Europei, comunitățile, identitățile și solidaritățile etnice existau cu prisosință și în Evul Mediu, chiar dacă formele lor de manifestare erau diferite de cele moderne. De altminteri, prima înțelegere menționată pomenește o dare tipic românească, anume „cincizecimea oilor” (*quingagesima ovium*) – obligația românilor de a plăti anual regelui câte o oaie din cincizeci, cu miel și cu mioară – ca și una tipic catolică (dijma ecleziastică), nepretinsă (cel puțin teoretic!) românilor, care erau ortodocși. Se știe azi că dijma (dijma) bisericească era strânsă în multe situații și de la necatolici.

Textul din iulie 1437 mai făcea o trimitere ieșită din comun și greu de înțeles: țăranii au cerut și nobilii au acceptat ca, până când părțile vor putea obține de la suveranul Ungariei cartea regelui Ștefan cel Sfânt sau a urmașilor săi, în care se cuprindeau libertățile și statutele iobagilor, aceștia urmau să plătească darea anuală (censul), să dea daruri și să facă servicii (slujbe). Cu alte cuvinte, exista în mentalul colectiv țăranesc din Transilvania secolului al XV-lea convingerea că odinioară, foarte demult, pe vremea sfinților regi, iobagii avuseseră un statut de libertate, statuat în scris sub formă de privilegiu (*charta, diploma*). Mai la vale se spune în același document că, atunci când solii nobililor și *cetățenilor* ar aduce de la rege cartea sfântului rege Ștefan sau cuprinsul ei confirmat, cele convenite la 1437 ar urma să devină caduce, să se nimicească, fiindcă părțile s-ar ține pe veci de acele libertăți date de suveran. Unii istorici nu au dat atenție acestor pasaje, iar alții le-au pus pe seama mitului bunului rege sau a mitului vârstei de aur, care animau adesea mintea țăranilor medievali și nu numai a lor.

Dintre toate aceste implicații speciale ale textului, multe mi-au scăpat atunci, iar altele nu-mi sunt foarte clare nici acum. Ceea ce m-a surprins în primul rând și m-a urmărit apoi a fost mai ales pomenirea românilor ca locuitori de drept, *regnicolari* sau, în limbaj modern, *cetățeni* alături de egalii lor maghiari, cu *libertăți* de pe vremea lui Ștefan cel Sfânt (997-1038) și a urmașilor săi imediați. Din alte texte de epocă și din discursul profesorilor mei transilvani înțelegeam că românii, deși autohtoni și urmași ai romanilor, erau discriminați, supuși, nerecunoscuți oficial, pe de o parte, iar din anumite scrieri și ale autorilor maghiari, austrieci, germani răzbătea că românii ardeleni și nord-dunăreni în general erau infiltrați târziu, prin secolele XIII-XIV, din Balcani, pe de altă parte. Cum se puteau împăca toate acestea cu *libertățile* avute de români, alături de unguri, încă de pe la anul 1000, din timpul domniei primului rege creștin, dătător de reguli, emițător de documente și făuritor de așezăminte? Era așa de ciudat totul, încât am pus mențiunea respectivă pe seama întâmplării, gândind sceptic că o singură consemnare nu înseamnă nimic. Înșiși înaintașii romani ziceau că *un martor înseamnă niciun martor* (*Testis unus, testis nullus*)!

Altădată însă, căutând date despre cnezi în colecția Hurmuzaki, am dat peste o scrisoare a regelui Sigismund de Luxemburg, emisă la scurt timp după alegerea sa ca împărat romano-german, în 1412 și adresată papei Ioan al XXII-lea (preluată din

*Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*². Rezumatul românesc (documentul fiind publicat doar în latină, după obicei) spune că regele Sigismund *amintește de libertățile cele multe ce le-au fost acordat regii Ungariei nobililor unguri, sași, secui și Români din Transilvania* (sublinierea în colecția Hurmuzaki). Iarși libertăți pentru români, ca și la 1437, dar de astă dată cu o formulare diferită: români sunt puși alături de stări – adică de nobili, sași și secui – nu de către ei înșiși, ci chiar de către suveranul Ungariei! Dacă în 1437, țărani unguri și români s-au considerat pe sine cetățeni în urma unui act de forță, invocând documente cu libertăți de pe vremea sfinților regi, iar nobilii au fost siliți să accepte ofensa de frică, iată că în acest caz regele Ungariei însuși, nesilit de nimeni, scrie același lucru, într-un document oficial, adresat Sfântului Scaun. Iar textul regesc este mai vechi cu un sfert de secol decât înțelegerea de la Bobâlna, ceea ce înseamnă că nu doar țărani și nobilii știau de acele libertăți vechi, inclusiv ale românilor, ci și suveranii, din surse independente. Cu alte cuvinte, ideea libertăților iobăgești avute din vechime de români și unguri, a libertăților deținute și de români ar fi putut fi un bun comun, care circula în epocă. Mergând la textul original al documentului invocat, am observat că rezumatul românesc nu avea acuratețea necesară, el nereproducând întocmai mesajul din latină. Mai întâi nu e vorba despre libertățile acordate de regii Ungariei în general, ci de cele provenite de la *sfinții și catolicii regi ai Ungariei (divi et catholici reges Hungarie)*, iar aceștia sunt numai Ștefan I, fiul său Emeric (mort în 1031 și care, deși a fost doar duce, a fost sanctificat, fiind socotit între *sfinții regi*) și Ladislau I (1077-1095). Cu alte cuvinte, *libertățile* acestea erau date, prin tradiție, încă de la anul 1000, ceea ce nu exprimă numai decât o dată precisă și verificabilă, cât o conștiință a vechimii imemorabile, a caracterului ancestral. În al doilea rând, textul latin nu vorbește de *nobili unguri, sași, secui și români*, ca și cum ar fi vorba despre nobilii proveniți din toate aceste comunități etnice, ci despre nobilii unguri, despre sași, despre secui și despre români, adică, așa cum era firesc, despre cele patru stări tradiționale ale Transilvaniei, dintre care doar una era nobiliară. Mai sunt apoi detalii importante în textul latin, pe care rezumatul românesc nu le-a putut cuprinde. Astfel, în această scurtă epistolă a regelui-împărat, generată probabil de unele nedumeriri ale înaltului pontif privind aspectul eterogen al Transilvaniei, Sigismund de Luxemburg se simte dator să explice tabloul etnic și confesional al *Țării de dincolo de pădure*. Nu ar fi exclus ca papa Ioan al XXII-lea să fi cerut anumite măsuri de uniformizare a credinței, de aducere la unitatea catolică a tuturor locuitorilor din această regiune îndepărtată a Regatului Ungariei și a Creștinătății (apusene). Într-un astfel de context, Sigismund îi scrie *preasfințitului părinte și domn preacucernic* astfel:

[...] *vechimea timpului scurs ne învață și ne arată că sfinții și catolicii regi ai Ungariei, înaintașii noștri, au ocrotit cu scutul puterii lor părțile transilvane care se disting prin amestecul neamurilor și limbilor, adică al nobililor unguri, al sașilor, secuilor și chiar al conlocuitorilor români și al altor schismatici, [pe care] măcar pentru că-și aruncau privirea să caute la vecinii lor necredincioși, [i-au dăruit] cu multe și neîngrădite libertăți de diferite feluri, întru cele lumești și bisericesti și nu mai puțin, în dărnicia lor față de ei, au pus ca măsură <a acesteia> singurii nemărginirea.*

Această parte este foarte importantă, fiindcă Sigismund justifică *multele și imensele libertăți* acordate de sfinții regi transilvănenilor prin nevoia de a opri ispita acestora de a se alătura *vecinilor lor necredincioși*, adică lumii de dincolo de hotare, care era *schismatică, eretică și păgână*. Românii transilvăneni menționați în acest document, deși sunt numiți *schismatici*, se află plasați pe picior de egalitate cu nobilii, sașii și secuii, sunt caracterizați drept *conlocuitori* ai lor (ai stărilor) și sunt prezentați ca beneficiari ai aceluiași imense și numeroase libertăți comune, deopotrivă mirene și bisericești. Faptul acesta, chiar dacă nu mai era întocmai, exprimă amintirea unor vremuri imemorabile, când se credea că statutul locuitorilor Transilvaniei era identic și se întemeia pe libertăți comune. Cam pe același ton cu Sigismund de Luxemburg vorbea și regele Ludovic I (socrul său), 12 martie 1367, într-un document prin care poruncește³:

[...] *fidelilor săi*, [adică] *tuturor prelaților, baronilor și indeosebi voievodului Transilvaniei aflat în slujbă acum și celor care vor fi rânduiți în viitor, precum și comiților, castelanilor, slujbașilor și locuitorilor; de asemenea orașelor și satelor libere și dregătorilor lor sau juzilor rânduiți în părțile Transilvaniei [să-i păstreze] nevătămați și neatinși pe oricare dintre locuitorii țării noastre, și anume atât pe nobili, cât și pe alții de orice stare și seamă ar fi, aflați în pomenitele părți ale Transilvaniei, în toate vechile lor libertăți și privilegii, îndunări, legi și obiceiuri, date și hărăzite lor de înaintașii noștri, sfinții regi ai Ungariei (divos reges Hungarie) și, de asemenea, de noi, prin scrisorile noastre privilegiale.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cum se vede, și aici este vorba despre libertăți vechi, recunoscute transilvănenilor de sfinții regi și care se cuveneau respectate. În lumina documentului din 1412, cu formulări asemănătoare, este firesc ca, în rândul „celorlalți” locuitori ai Transilvaniei, pe lângă menționații nobili, să-i vedem și pe români, sași și secui.

Peste ani, adâncind cercetările de istoria Transilvaniei, am dat peste sute de documente care vorbesc despre stăpânirea din vechime a pământurilor (cnezatelor) de către români. Unele aduc iarăși în atenție timpurile *sfinților regi*. Astfel, un act din 1445 cuprinde o mărturie a cnezilor din Vișeu, numit Vișeul cnezesc (*Višo Kenez*), care atestă în fața autorităților comitatului Maramureș că strămoșii lor, Negrilă și Radomir *au făcut să fie folosite, în timpurile preasfântului Ștefan, regele Ungariei, anumite pământuri aflate în pustietatea de la poalele munților*⁴. În fața lui Căndreș de Râu de Mori, *vicecomite al măritului și preaputernicului domn Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, în comitatul Maramureșului și locuitor al său*, acești cnezi români numiți Petru, Mândrea, Nan, Costea, Sandrin, Nicolae Popa și Micula susțin că stăpânesc pământurile respective (cu satele Vișeul Mare și Vișeul Mic) sub un singur hotar, *cu drept de veci și nestrămutat*, având pentru aceasta încuviințarea și mărturia *cinstiților bărbați vrednici de încredere, nobili și nenobili, din orașele, satele și toate câte se află [...] în comitatul Maramureș*. După câțiva ani, la 1453, acum în calitate de mare căpitan al regatului, Iancu de Hunedoara confirmă documentul din 1445, motivând și el că înaintașii pomeniților cnezi dețineau cele două Vișeie *din vechime și din timpurile sfinților regi*⁵. Firește că acești oameni ai secolului al XV-lea nu puteau avea vie în memoria lor vremea *sfinților regi*, de când nici nu se cunosc acte de donație în Transilvania, dar este importantă motivația vechimii și caracterul credibil pentru oricine al unei astfel de vechimi ancestrale.

Aproape concomitent cu acești cnezi români maramureșeni, într-un document din 1452 (*dat după octavele Rusaliilor*, adică după 4 iunie), nobilii de origine cnezială din Măciș (Banat) aduceau același fel de argumente pentru motivarea stăpânirii lor. Astfel, Mihail de Ciorna și Petru Danciu, banii Severinului, atestă că s-au prezentat înaintea lor nobilii de Mătnic și cei de Măciș, cele două familii fiind în dispută pentru posesiunea Dobregoste de Jos⁶. Banii arată că le-au fixat nobililor de Mătnic *soroc și zi anume* ca să-și înfățișeze documentele scrise asupra drepturilor lor, oprindu-i până atunci pe oponenții lor de la folosirea moșiei respective. Banii mai arată că, la sorocul stabilit, *au văzut că nobilii de Mătnic nu aveau nicio dreptate contra nobililor de Măciș* (*vidimus ut nobiles de Mothnok contra nobiles de Matskas ullah iusticiam habebant*); *din contră, nobilii de Măciș ziseni: iată, noi ne supunem, pentru dreptate mai înaltă, districtului și orașelor libere, adică Sebeș și Caran, pentru ca acestea să poată stabili între noi vechiul hotar*. În concluzie – se mai spune – nobilii de Mătnic nu s-au supus dreptății și nici nu au ascultat de ea, ceea ce i-a determinat pe menționații demnitari să dea respectiva moșie nobilului Jacob de Măciș și fraților săi (Ladislau și Dumitru). De fapt, ambele familii aveau drepturi vechi asupra moșiei Dobregoste, pe care, probabil, o stăpâniseră în devălmășie (indiviziune), din moment ce un act al capitlului Transilvaniei, dat la 1394, confirma dreptul Mătnicenilor asupra a patru posesiuni, între care și Dobregoste⁷. De altminteri, se vede și din argumentarea de mai sus că era vorba despre o dispută de hotar, cum, de obicei, apăreau multe la ieșirile din devălmășie. Mai interesant este faptul că, pentru a-și motiva drepturile, nobilii de Măciș au pretins că *se menținuseră în stăpânirea acestei moșii Dobregoste de Jos de ani de la Domnul o mie* (*in dominium ipsius possessionis Also Dobrogoszt ab annis Domini millenis permansissent*) și că *nu fusese pornită* (*in tot acest timp*) *nicio tulburare și ceartă* (*ulla motio et controversia fuisset mota*) pentru ea. Mergând cu un mileniu înainte de 1450 se ajunge la anul 450 (secolul al V-lea), când românii nu erau încă formați ca popor! Paradoxul este următorul: nobilii români de Mătnic aveau vechi drepturi scrise asupra posesiunii disputate, în timp ce nobilii români de Măciș aveau drepturi obișnuite, bazate pe vechime și invocate verbal⁸; după dreptul Regatului Ungariei (*ius regni Hungariae*), moșia ar fi trebuit adjudecată Mătnicenilor, fiindcă mărturia scrisă prima, dar ea este dată de către banii, tot români, ai Severinului celor din Măciș, după principiile dreptului local românesc. Invocarea vechimii de *o mie de ani de la Domnul* arată același clișeu mental al imemorialului, prezent în conștiința publică și care demonstrează că românii erau considerați stăpâni dintotdeauna în spațiile cuprinse la un moment dat de coroana ungară.

Toate acestea arată că în Transilvania primei jumătăți a secolului al XV-lea exista conștiința unor „libertăți” (drepturi) ale românilor, recunoscute încă de Ștefan I și de sfinții regi în general sau prezente de *o mie de ani*. Natural, ne putem întreba dacă această credință nu este cumva doar un clișeu relativ recent, împrumutat și de români pe la 1400, după modelul contemporanilor lor apropiați ori îndepărtați, care-și legitimau prezentul prin trecut⁹. Așa trebuie să fi fost, măcar în parte, fiindcă adevărate scrisori sau cărți de libertăți date de sfinții regi, în secolul al XI-lea, referitoare la indivizi sau la grupuri nu au existat. A existat însă un anumit statut de libertate ancestrală perpetuată până atunci și diminuată ori anulată ulterior, despre care s-a transmis tradiția din generație în generație. Ideea generală și centrală din aceste mărturii nu se leagă concret de perioada exactă în care au trăit „sfinții regi” Ștefan, Emeric și

Ladislau, ci de o vechime imemorială, de o anumită statornicie, de o anumită calitate de oameni liberi și stăpâni. Cu sau fără evocarea „sfinților regi”, vechimea ancestrală a românilor era un loc comun, crezut și susținut de toți, inclusiv de autoritățile țării, care emiteau documente în acest sens. De aceea, era greu de pretins că invocarea unei astfel de vechimi era de dată recentă.

Confirmarea a venit din studiul mai aprofundat al istoriei istoriografiei, al contribuțiilor antecesorilor, multe dintre ele uitate pe nedrept. Astfel, am descoperit că pe la începutul secolului al XX-lea, canonicul Augustin Bunea, un mare istoric ardelean, ajuns membru titular al Academiei Române, avea cuvânt să scrie, într-un discurs de recepție memorabil (pe care nu l-a mai putut termina și rosti), intitulat *Stăpânii Țării Oltului: Românii locuiau pretutindenea în Ardeal încă de pe timpul sfinților regi, adică de pe timpul Sfântului Ștefan și al Sfântului Ladislau, ca proprietari de moșii și de păduri întinse*¹⁰. La prima vedere, afirmația părea extrasă din lucrările pline de avânturi romantice ale epocii lui Bălcescu sau din elanurile protocroniste, fără suport real, ale contemporanului său Nicolae Densușianu, numai că Augustin Bunea era un istoric de formație pozitivistă, care nu se hazarda în susțineri neverificate și neatestate în mărturii scrise. Să fi fost vorba despre invocările sfinților regi din secolul al XV-lea? Răspunsul vine simplu, din textul însuși al studiului, fiindcă Bunea trimite la un document surprinzător, din 1256, comentat din nou, recent, într-o admirabilă carte, de către Șerban Papacostea. Atunci, la 1256, regele Bela al IV-lea (1235-1270) confirma arhiepiscopiei de Strigoniu privilegiile sale vechi, care datau de *la prima ei întemeiere*, adică din timpul lui Ștefan cel Sfânt. Între aceste privilegii sau danii originare, se pomenesc și *dijmele din venituri regale din partea secuilor și a românilor, dijme în vite mari și mici și în orice fel de animale*, precizându-se mai la vale că arhiepiscopia primațială dintru început avea *dreptul de a lua de la românii de oriunde și de la oricare dintre ei dijmele obișnuite a se plăti în Regatul Ungariei*¹¹. Privilegiul este confirmat de același rege, cu aceleași cuvinte în privința obligațiilor românilor și secuilor, în 1262¹². Cu alte cuvinte, cancelaria regală știa în secolul al XIII-lea că la întemeierea regatului ungar și a arhiepiscopiei de Strigoniu (imediat după anul 1000), românii, ca și secuii, alături de alte etnii fuseseră incluși între plătitorii de dări și că acest statut al lor s-a extins progresiv, pe măsura extinderii Ungariei asupra altor teritorii locuite de români¹³. Faptul presupune prezența românilor în Ungaria *la prima întemeiere* (anul 1000), întocmai cum susțin și izvoarele narative, mai ales Anonimus și Simon de Keza. Documentul nu vorbește despre românii dintr-un loc anume, ci despre cei *de oriunde* din Ungaria, semn că erau răspândiți pe teritorii întinse. Nu se precizează, cum ne-am așteptat, nici numele Transilvaniei – unde românii erau prezenți copios – ceea ce este, până la urmă, perfect justificat: provincia intracarpatică nu era încă inclusă, în momentul *primei întemeieri*, în Ungaria. În aceste documente din secolul al XIII-lea (din 1256 și 1262) nu se mai pomenesc, vag și mitic, *libertăți* recunoscute românilor pe vremea *sfinților regi*, ci anumite dări plătite de aceștia și de secui arhiepiscopiei de Strigoniu, din momentul fondării acesteia, adică din jurul anului 1000. Caracterul precis al acestei consemnări, concretețea ei referitoare la români și secui și nu la populații colonizate de regii Ungariei în secolele XII-XIII, precum și menționarea dărilor din animale sunt motive foarte serioase pentru acceptarea veridicității ei. Cele mai înalte autorități ale regatului, în frunte cu suveranul știa după 1200 că românii erau din vechime în Ungaria și erau răspândiți pe mari suprafețe *de la prima întemeiere*.

O altă mărturie în același sens – dar cu noi și interesante particularități – vine din secolul al XIV-lea, pe cale mediată. La 1557, comunitatea românilor din satul Petriș (numit atunci în document Satul Sfântului Petru = *Villa Sancti Petri*) avea proces cu sașii din Satu Nou (*Neovilla*), din districtul Bistriței, pentru o pădure, despre care românii spuneau că este a lor din vechime¹⁴. Pentru susținerea drepturilor lor, românii au adus înaintea tribunalului, format din judele și jurații districtului Bistrița, un document autentic, întărit cu peceți atârinate, datat în 10 iunie 1366. Acest document pune în lumină un alt litigiu, din perioada așezării „veneticilor” germani în regiunea Bistriței, oaspeți care și-au însușit pe nedrept lemne din pădurea Cușmei, aparținătoare românilor din Petriș, intenționând chiar să-și fondeze sat pe pământul lor. Refuzul românilor este motivat – cum spune documentul din 1366 – de dreptul de proprietate asupra teritoriului lor pe care îl au de peste o mie de ani și pe care l-au apărât de multe ori cu sângele, atât ei cât și strămoșii lor. Judele primar și cetățenii jurați ai orașului Bistrița (întruniți în urma unei porunci a regelui), după o chibzuită consfătuire a găsit ca dreptă și potrivită cu rânduiala legii decizia ca hotarele teritoriului în cauză să rămână neschimbate și nemodificate, așa cum au fost ele statornicite la intrarea în țară a hunilor (*ingressu Hunnorum*) și întărite de către ducii lor. Mai concret, se hotărăște ca această pădure să rămână pe lângă satul românilor căreia îi aparținea din vechime, cum dovedește așezarea ei, precum și cunoașterea publică, iar această colonie teutonică sau germană, dacă crede că nu poate să trăiască fără pădure montană, să se tragă la prediul Dumitrița (*Valter*) și să-și așeze acolo satul. Românii însă – spune același act – i-au acceptat pe germani cu vatra noului lor sat lângă a lor, ceea ce a dus la o împăcare onorabilă între părți și, din partea „veneticilor”, la multe mulțumiri românilor și la dovezi de prietenie și la promisiunea serviciilor lor. Până la urmă avea să se formeze la Petriș un sat mixt, româno-săsesc, ca și altele, în care liniștea și armonia, deși predominante, au fost și pe viitor tulburate de conflicte, ca cel menționat, din 1557.

Cum se vede, și la 1300 conștiința colectivă susținea vechimea imemorială a românilor din Transilvania. Aici nu mai este vorba despre sfinții regi sau despre dări de la prima întemeiere, ci despre bunuri imobiliare (pământuri, păduri) contestate de străini „venetici” și câștigate în instanță de românii, considerați de către opinia publică autohtoni de o mie de ani! În acest act, teutonii „venetici” sunt puși față în față cu românii localnici. Oaspeții, locuind într-o așezare chemată simptomatic „Satul Nou”, se prevalau de promisiunile făcute lor în momentul venirii, își doreau aplicate avantajele stipulate, dar s-au lovit de rezistența românilor. Germanii s-au plâns atunci regelui Ludovic I (1342-1382), care a poruncit judeului primar și juraților Bistriței să facă dreptă înțelegere între părți în privința litigiului iscat, după cum cerea rânduiala legii. Sașii și-au bazat uzurpările lor pe necesitatea de a-și pune satul pe un teren prielnic, aproape de o pădure de unde luau lemne de construcție, iar românii au protestat contra risipirii pământurilor lor, pe temeiul vechimii imemoriale. Ei pretindeau înaintea tribunalului, constituit pentru cauza respectivă la cererea regească, că au pământul acela de peste o mie de ani, că împreună cu strămoșii lor au apărât zestrea aceasta cu sângele și că hotarele pomenitului teritoriu trebuiau să rămână cum fuseseră ele statornicite până la venirea hunilor și întărite de ducii lor. Interesant este faptul că scăzând circa o mie de ani din anul procesului detaliat mai sus (1366) se obține intervalul 360- 370, adică o perioadă din a doua jumătate a secolului al IV-lea, în care hunii tocmai invadau spațiul fostei Dacii traiane. Firește, atunci nu existau

încă românii, ci doar înaintașii lor latinofoni. Acest fapt, ca și menționarea hotarelor celor vechi întărite de români și de *ducii hunilor*, trebuie să reflecte o suprapunere de planuri, petrecută adesea în Evul Mediu, anume confuzia dintre invazia hunilor și a ungarilor, pe fondul considerării acestora din urmă drept urmași de sânge ai primilor¹⁵. Aceasta cu atât mai mult cu cât în Cronica Notarului Anonim apare, cum se știe, ideea *dării dreptei*, adică a unei înțelegeri între capii românilor și cei ai ungarilor, după victoria cetelor lui Tuhutum asupra arcașilor lui Gelou. Înțelegerea aceasta, alături de alte împrejurări și fapte, a lăsat, se pare, în conștiința publică convingerea că românii se bucurau de un ancestral statut de libertate, vag echivalentă cu privilegiul. Trebuie remarcat faptul că liderii hunilor sunt chemați la 1366 *duci*, întocmai cum sunt numiți conducătorii ungarilor din preajma anului 900 în narațiunea lui Anonimus.

Prin urmare, ideea că la venirea ungarilor în Transilvania românii aveau rosturi vechi și pământuri proprii cu hotare, recunoscute de conducătorii noilor veniți, este cuprinsă nu numai în izvoare narative, ci și în documente. Este clar că numiții Gaspar Hennel și Simon de Frank, trimișii regelui Ungariei la procesul evocat mai sus, apreciind judecata ca „bine, drept făcută și întocmită”, s-au întors la suveranul lor, care a validat, după obicei, drepturile cele vechi ale românilor.

Tot în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cinci documente papale (emise la 1377) confirmă vechimea imemorială a românilor pe baza unei tradiții locale din regiunea Satu Mare, fără nicio referire la elemente mitice. Astfel, dispozițiile cuprinse în aceste diplome veneau ca urmare a unor cereri ale nobilei doamne Caterina, văduva lui Simion, precum și ale parohilor și locuitorilor din *cetatea și districtul Medieș*, iar din aceste cereri reieșea că numita cetate cu anumite sate ale sale fusese dobândită *odinioară din mâinile românilor schismatici de către regele de-atunci al Ungariei și de către strămoșii acestei Caterina*, cândva înainte de cel de-al patrulea conciliu general de la Lateran (1215)¹⁶. Populația cetății și districtului Medieș apare sub expresia *habitatores et incole*, ceea ce înseamnă *locuitori și băștinași*¹⁷. Cu alte cuvinte, la 1377 se știa că, în urmă cu aproape două secole, un ținut situat la nord-vest de voievodatul Transilvaniei, fusese cucerit de oficialii ungari *din mâinile românilor schismatici*. Aceste mărturii incontestabile arată că înseși cercurile elitare ungare (familiile nobiliare) credeau și știau că românii stăpâniseră, din timpuri imemorabile, cetatea și ținutul său, înainte de cucerirea lor de către regii Ungariei și că acești români făceau parte dintre vechii locuitori ai țării.

Documentele oficiale analizate mai sus apreciază că românii din Ungaria și Transilvania aveau drepturi (acum în mare parte uzurpate) atestate, în ordine cronologică, pe vremea hunilor (secolul al IV-lea), cu o mie de ani înainte de 1452 (secolul al V-lea), la venirea ungarilor (secolul al IX-lea), sub Ștefan I (997-1038), în timpurile *sfinților regi* (secolul al XI-lea) sau *din vechime*. Toate cele relatate nu arată, firește, faptul că românii cuprinși în Ungaria aveau privilegiul de pe vremea hunilor, a gepizilor, a invaziei ungarilor, a domniei lui Ștefan I sau a *sfinților regi*, ci că acești români erau localnici, autohtoni, statornici de așa de mult timp, încât orice termen din trecut merită să le ateste vechimea devenea credibil și era crezut de către opinia publică. Faptul că referirile se fac nu doar la *sfinții regi*, ci la variate „soroace” din trecut, mergând pe o scară cronologică laxă, de peste o jumătate de mileniu, din secolul al IV-lea până în secolul al XI-lea, arată că nu este vorba despre o limită generală, prezentă la mai multe etnii și popoare, ci de cazul special al românilor transilvăneni. Iar despre

aceștia nu se exprimă un moment anume al atestării lor, din trecut, ci însăși conștiința de autohtonie, de prezență perpetuă. Ca urmare, ideea generală cuprinsă în documentele oficiale, elaborate de tot felul de instituții ale Regatului Ungariei, de la rege până la locurile de adevărire, de la cele mai înalte autorități bisericești până la conducătorii *oaspeților* germani, de la voievozii Transilvaniei până la banii Severinului, este că românii sunt în Ungaria din vremuri imemorabile. Cum s-a văzut, nimeni dintre înalții demnitari și niciuna dintre instituții nu contestă vechimea aceasta a românilor. Era foarte simplu ca instanțele țării Ungariei sau țării Transilvaniei să conteste pretenția de vechime și întâietate a românilor – dacă aceasta ar fi fost o contrafacere – și să nu le dea dreptate acestora. Or, dimpotrivă, invocarea acestei vechimi și întâietăți este nu numai invariabil crezută, dar ea devine uneori și cheia apărării unor drepturi încălcate, amenințate, uzurpate. În acest context, nu este de mirare că românii transilvăneni și cei din vecinătate, ca grupuri acționând în numele etniei lor, au făcut parte în Evul Mediu, pentru un timp, din adunările de stări ale țării și ale unor comitate.

Este astăzi cert că năruirea acestui edificiu al stării românilor pe cale de a se face nu s-a produs în secolul al XIV-lea din rațiuni etnice, ci din motive confesionale. Era tot mai evident, la nivel global, că un regat catolic, cu misiune apostolică, cum era Ungaria – impulsionată mereu de la înălțimea Sfântului Scaun să lupte ferm contra *păgânilor, ereticilor și schismaticilor* – nu putea tolera la infinit o stare ortodoxă în interiorul său. Natural că, pentru mult timp, această intoleranță, născută și afirmată treptat în secolele XIII-XIV, nu avea nimic de-a face cu vechimea și autohtonitatea românilor. Cu alte cuvinte, deși pierdeau treptat din vechile libertăți, românii continuau să fie socotiți de conștiința publică drept locuitorii autohtoni ai țării; ba, uneori, la nivel local și numai în anumite zone, ei continuau să câștige, în numele vechimii, procese de proprietate. De altminteri, în întreg Evul Mediu și în Epoca Modernă timpurie, toate sursele externe și interne îi prezintă pe românii nord-dunăreni drept urmașii romanilor, rămași pe pământurile lor. Dacă sursele narative puteau fi influențate uneori de clișeele existente și dacă autorii străini se mai inspirau câteodată unul de la altul, este absolut imposibil ca instituții și persoane oficiale din Regatul Ungariei din secolele XIII-XIV să afirme, să confirme și să clameze vechimea obligațiilor, drepturilor și libertăților românilor fără temeii. Era evident pentru oricine că românii se considerau pe sine vechi și erau priviți de către toată lumea drept vechi locuitori ai țării, cu libertăți recunoscute din timpuri imemorabile, socotite cu milenii și secolele, cu timpurile hunilor și ale *sfinților regi*. Prin urmare, se poate afirma că cel puțin unii dintre românii medievali, așa cum aveau conștiința romanității lor, păstraseră și convingerea vechimii lor, pe care o invocau în fața autorităților. Pe de altă parte, aceste autorități nu numai că acceptau și receptau pozitiv afirmația acestei vechimi, dar acordau, întăreau și confirmau pe baza ei vechi libertăți și drepturi ale românilor. Doar că vechimea, afirmată și recunoscută oral atâta vreme, încetează curând să mai fie un criteriu pentru perpetuarea drepturilor patrimoniale, într-o societate care, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, se organizează prin intermediul privilegiului scris. Numai cine avea *carte* (diplomă scrisă) avea *parte* (porțiune de pământ), ceea ce face ca invocarea vechimii românilor să nu mai aibă eficacitatea de odinioară, decât în cazuri cu totul sporadice (pe Pământul Săsesc, de exemplu) și mai ales dacă era însoțită de documente, emise în cancelarii oficiale.

Amintirea vechimii imemorabile a românilor a rămas însă în conștiința lor în chip perpetuu, iar în conștiința publică (oficială, a stărilor) până în epoca luminilor, când autoritățile, puse în fața mișcării de emancipare națională modernă, au trecut la o altă strategie și au încercat să impună în ochii elitei conducătoare o nouă teorie, perpetuată în unele cercuri până astăzi.

Note

1. Lajos Demény, „Textele celor două înțelegeri, încheiate în 1437 între răsculați și nobili, după documentele oficiale”, în *Studii. Revistă de Istorie*, XIII, 1960, 1, p. 91-111; David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, I, București, 1967, p. 3-11.
2. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I-2, editor Nicolae Densușianu, București, 1890 (*Hurmuzaki*), p. 491.
3. *Documenta Romaniae Historica*, C, *Transilvania*, XIII, Cluj-Napoca, 1994, p. 330-332.
4. Adrian Andrei Rusu, I.-A. Pop, Ioan Drăgan, *Izvoare privind Evul Mediu românesc. Țara Hațegului în secolul al XV-lea*, I, Cluj-Napoca, 1989, p. 133-135.
5. Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighetul Maramației, 1900, p. 216.
6. *Hurmuzaki*, II-2, București, 1891, p. 14-15.
7. *Hurmuzaki*, I-2, p. 356.
8. Vezi, despre istoria și genealogia acestor familii, Ligia Boldea, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XVI (origine, statut, studiu genealogic)*, Reșița, 2002, p. 246-315.
9. Stelian Brezeanu, *Identități și solidarități medievale. Controverse istorice*, București, 2002, p. 184.
10. Augustin Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1910, p. 48.
11. *Hurmuzaki*, I-1, p. 276; Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între Cruciata și Imperiul mongol*, București, 1993, p. 180.
12. *Hurmuzaki*, I-1, p. 307-309.
13. Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, p. 180.
14. Teodor Ghițan, „Un important document bistrițean de la 1366”, în *File de istorie (Muzeul de Istorie Bistrița)*, IV, 1976, p. 134-145.
15. Menționarea românilor din Pannonia (Ungaria centrală) ca existând acolo, drept urmași ai romanilor, inclusiv pe vremea hunilor (secolele IV-V, d. Hr.) este un laitmotiv prezent în numeroase izvoare narative medievale, după cum au demonstrat relativ recent Victor Spinei („Migrația ungarilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X”, în *Arheologia Moldovei*, XIII, 1990) și Stelian Brezeanu (*Identități și solidarități medievale*, p. 162-190).
16. Francisc Pall, „Românii din părțile sătmărene (Ținutul Medieș) în lumina unor documente din 1377”, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, XII, 1969, p. 7-35; Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea*, p. 73-74.
17. F. Pall, „Românii din părțile sătmărene”, p. 19-20.